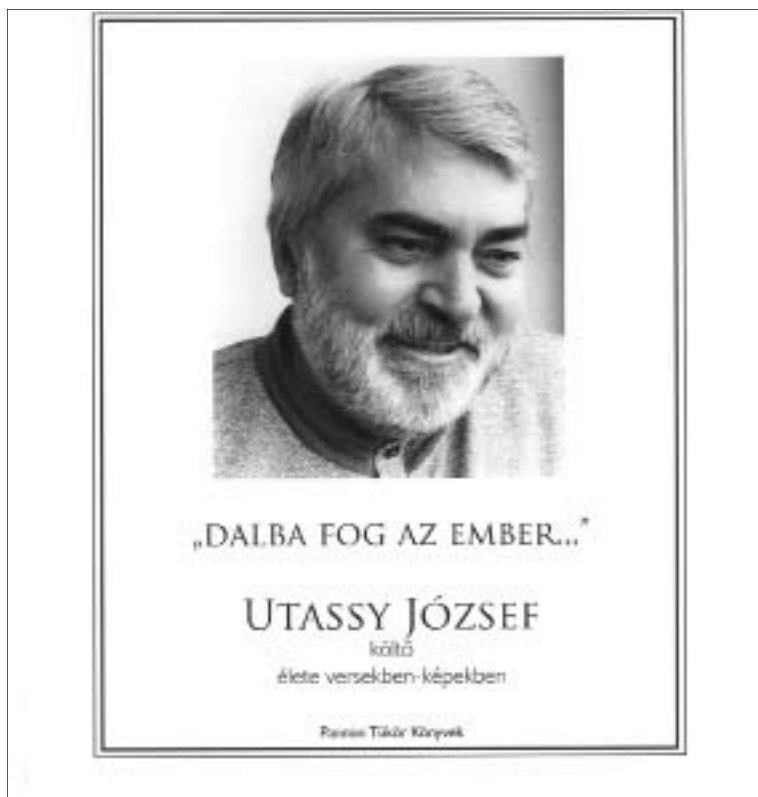

Szemes Péter

Utassytól – Utassyról

(A „Dalba fog az ember...”
című emlékkötetről)

Az emlékközlésnek és kultuszépítésnek egyaránt szép példája a Pannon Tükör Könyvek sorozatában az idei könyvhétre megjelent „Dalba fog az ember...” című kötet. A színvonalas kivitelezésű kiadvány a kortárs magyar irodalom egyik legjelentősebb alkotója, az éppen egy esztendeje elhunyt és idén hetven éves Utassy József életét, költészetét mutatja be. A korpusz darabjait – képeket és verseket – a magányban hagyott hitves, Horváth Erzsébet válogatta értőn, s az így létrejött anyagot a barát és pályatárs, Péntek Imre szerkesztette egységes egésszé. Az eredményre pedig bizonyára a munkáira mindenkor rendkívül igényes, köteteit maga összeállító költő is büszke lenne és szája talán a fedélen látható, ismert, huncut mosolyra húzódna.

A kronologikus rendet tartó könyv, a felnagyított kézjegyet követően, értelemszerűen a szülőföld, a gyermekkor megidézésével indul. Megjelenik a szomszédos településekkel szinte egybeépült, takaros falu, melyben a költő „fényre, napvilágra gömbölyödött” (Bükkszenterzsébet) és a nevelő táj, ahol a dombok „mezítelen lába csillagnyomát” őrzik (Alig ismerem rád). Látható a bölcsőjét „rengető”, „fürjfutású” nagyanya, Utassy Barta Zsuzsanna és a kiváló vadász nagyapja fényképe – egy-egy nekik szentelt verssel (Fürjfutású, Nagypám és a vadkan) –, akinek hivatása a családi ág melléknevét is adta. Elődei példamutató hazaszeretetét és nemzeti elkötelezettségét pedig az anyai nagyszülő emlékközléve mutatja, melyet katonai szolgálata elismeréseként kapott, s mellyel jól harmonizál az utód híres, Magyarország! című versének kötetbe emelt részlete.

Majd saját születéséről vall a jeles alkotó:

„A negyvenegyes tavasz harmadik napján megszült egy napraforgó arcú asszony, hogy ebben az égkúpolás alkotóház-világban mutassam föl a szépet, a jót, s mondjam ki bátran az igazságot.”
(1941. III. 23.)

A gyermek világra jötte után a kis család fészket rakott (Ház épül) és boldogságban éltek, míg az apát háborúba nem szólította a behívó. Aztán a táborig levelezőlapok után egyszer csak fekete levél és doboz érkezett a frontról. A háttérként beszerkesztett dokumentumokból, mellékelt képekből és a kapcsolódó versekből (A fekete levél, Fekete trón, Gyászdoboz, Szoknyát küldtél) kiderül: a fiatal katona „nem tűnt el a belorusz hómezőkön”, hanem a német Fritz Schischak lötte le egy abrak zabért, és bajtársai húzták szánon egy hónapig, Minszkig, ahol a vérvesztés és fagyás következtében meghalt a kórházban. Utolsó levelében búcsúzik szeretteitől, az élet tiszteletét és védelmét, az igaz emberség erkölcsi parancsát vallja.

Utassy Vadász József távozása volt az első igazi nagy trauma gyermekként a költő számára, a következő pedig, hogy édesanyja, a „gyász nagyasszonya”, rövidesen az „ortopéd járású hatalmas suszter” (A suszteráj ura) személyében mostohát hozott a hához. Nem kedvelték egymást igazán, az Irány a líceum című versben például ironikusan azt írja róla: „Nem foghattam

meg a kezét: / annyira sántított szegény, / mint egy jámbikus költemény.”, másutt gúnyolódása miatt (Idill, 1952), illetve – a kötet végső változatából kimaradt A sánta suszterben – részeg barbárságáért kárhoztatja. Mindeközben, az együttélés nehézségei ellenére, boldog pillanatok is jutottak az árva fiúnak, mint a szomszédos malombéli lányos kaland (Malomudvar), vagy a helyi rendezvényeken való harmonikázás (Harmonikaszó, Nagy éjszaka van). Minden bizonnyal utóbbi fejlesztette ki benne egyfelől a népi témák iránti vonzalmat, másrészt azt a rendkívüli zeneiséget, mely versei egyik meghatározó ismérve lett.

Az iskolakezdeéshez kötődő kellemetlen élmény (Megyek iskolába) után az egri gimnáziumban már jól érezte magát, gyorsan sikerült beilleszkednie, amint ezt a kötetbe válogatott korabeli csoportképek igazolják. Ide kapcsolódik az első szerelem (Eger város főutcáján, Akit Losonczy Anna áhít) és az első versek is, melyek hol kéziratban (Ki lesz az a lány...?, Alkony), hol betördelve (A remélt csók) szerepelnek a könyvben. Az egykori kedves intézmény tantestületének szomorú részvétnyilvánítása mellett a képhez mellékelte szöveg megemlíti, hogy itteni osztályfőnöke, Radich Jolán, a „Néni” szeretette meg Utassyval az irodalmat, nyelvtant és történelmet, értékrendet kapott tőle, „ráébresztette diákját a nemzeti hagyományok megőrzésére, megbecsülésére, továbbörökítésének felelősségére”. Ő óvta érzékeny lelkű tanítványát az ’56 utáni nehéz időkben, s egyengette induló pályája útját, mikor a megfelelő irányú továbbtanulást javasolta számára.

A következő kép már a Duna-parton ábrázolja, barátai, későbbi neves egyetemi társai közt a költőt, abból az időből, mikor „nekivágott fényes tollával a szavak sűrűjének”. Szorgos alkotómunkája eredménye pedig a ma már irodalomtörténeti jelentőségű első közlés, a Kortárs 1965. decemberi számából. Két közreadott költeményét (Vihar előtt a réten, Termékeny éj) kísérő rövid curriculumában így ír: „Annak ellenére, hogy nálam az a bizonyos absztrakt múzsa eddig még mindig testet öltött, és biztosan tudom, hogy szándékosan tévesztgeti össze homlokomat a számmal, van annyi beképzelttség bennem, hogy elhitesse magammal: egyszer én is költővé vénülök. De tudom azt is, hogy be kell barangolnom a költészet rengetegét egész napjainkig, ha elképzeléseimet valóra akarom váltani. Idóm még van. Fiatal vagyok.” – tanulságos sorok a mai, tehetségben mérsékeltebb, öntudatban gazdagabb ifjú alkotók számára.

Aztán a pálya kibomlásának jelentősebb szöveg-nyomai láthatók: az 1969-es első kötet, a Tüzem, lobogóm!; a kortárs magyar líra talán legismertebb darabja, a Zúg március kézírata; a Nagy László emlékének szentelt vers nyomtatásban; a nemzedéktársaival, a Kilenckel – Mezey Katalinnal, Rózsa Endrével, Oláh Jánossal, Kovács Istvánnal, Győri Lászlóval, Koncz(zek)

Józseffel, Molnár/Péntek Imrével és Kiss Benedekkel – közösen megjelentetett Elérhetetlen föld (1969) és Elérhetetlen föld II. (1982) antológiák; Illyés Gyula dedikációt köszönő baráti levele; a Vasárnapi földrengés című bolgár műfordításkötet, melyben szerepel; már betördelt írásának 1987-es cenzúrázott példánya; a rá hivatkozó könyvek, cikkek; és utolsó, saját maga általa rendszerezett kötete, az Ezüst rablánc (2010). Számos író-olvasó találkozó fotója jelenik meg, melyen a költő az évtizedek során részt vett, a legkülönbözőbb társakkal, Czine Mihálytól Tamás Menyhérten át Léka Gézáig, vagy éppen a verseit tolmácsoló szavalókig. Különböző dedikálások, kollégákkal, barátokkal készült fényképek – melyek a nekik ajánlott művekkel különös, szubjektív kánont képeznek, és irodalmi kapcsolatait is mutatják –, személye, versei ihlette képzőművészeti alkotások (ezek közül talán az íróasztalát díszítő, Az én keresztem című képvésére készült Kő Pál-szobor a legismertebb) gazdagítják a kötetet. És persze főszerzőként a népszerű, varázslatos költemények sora, melyek megzenésítve vagy elmondva, azóta is értékes, élő elemei a különböző irodalmi esteknek, ünnepeknek, mint a Hurrá!, a Székiáltó, a Gunaram, jajgass! – s közülük talán a legszebb, a Motívum:

„Küszöbén az estnek,
csillagfakadáskor
dalba fog az ember,

ha már fáj a sorsa:
nagyon szépen fájjon!
küszöbén az estnek,
csillagfakadáskor.”

A könyvben kiemelt szerep jut annak a két személynek is, akik a legjelentősebb helyet töltötték be Utassy József felnőtt életében. Még egyetemistaként ismerte meg Horváth Erzsébetet, Zsókát – a kötet anyagának válogatóját –, akit, mikor nyilvánvalóvá lett, hogy szerelmük gyümölcsöt hoz, azonnal feleségül vett. Boldogságukat jól tükrözik a közzétett családi fotók, tiszta, mély érzelmeiket pedig az együttlétük ideje alatt keletkezett versek. Mindez csak fokozódott a várt trónörökös, Jóska születésével (Derengők, Áve, Éva!, Fellegajtó). Ahogy a kislány nőtt, úgy lett egyre inkább szülei büszkesége (Az én kicsi fiam, Jóska rajzol, Fiamhoz). Aztán a gyermekkor, édesapja elvesztése és a mostoha, után két újabb csapás a költő életében: saját betegsége (Sötétedem, Holtpont, Aki maga elé mered, Székiáltó, Pokolból jövet /II/) és szeretett Jóska korai, tragikus halála (Aki temeti fiát, Választ világomtól, A magány markában). Ma, huszonegy év távolából is erősen hat a temetési képből sugárzó fájdalom és az Utad végén szívet tépő szomorúsága:

„Édesem, én egyetlenem,
drágám, de messzire mentél!
Utad végén az ég alja
Már örökre naplementél.

Nincs könnyem, nem zokoghatok.
El a Hold sápad helyettem,
A Hold, ez a vén, izgatott
Szatírfej a fellegekben.

Buzdítanak a csillagok:
Ha már ilyen árván hagytak,
Rengesd fiad emlékét úgy,
Miként bölcsőjét ringattad!”
Miatán Zsókéval magukra maradtak és a költő állapota egyre rosszabbra fordult, úgy döntöttek, elhagyják Budapestet. A Győri főorvos kezelésének köszönhetően gyógyult és a bázakerettyei szakintézményből elbocsátott beteg már az anyósa rédicsi házára épített új, emeleti otthonba tért haza. Felesége gondos ápolásának köszönhetően kedélyállapota jobbra fordult, megjelent Farkasordító című kötete, összeállította az Ezüst rablánc anyagát, verseiből műsort szerkesztett, kötetbemutatókon, irodalmi esteken vett részt, barátokat, vendégeket fogadott. Számos díja, kitüntetése mellett – melyeket a könyv kiválóan összesít – 2008-ban a rég megérdemelt Kossuthot is megkapta, pályájáról portréfilmek készültek. Aztán ismét beteg lett, egy másik, szörnyű kór támadta meg testét, s a zalaegerszegi kórház fogadta magába – Zsóka naponta látogatta, mikor csak tehetette, mellette volt. Nem véletlen, hogy ő kapta a magyar irodalom egyik ritka gyöngyszemét, az igazi, természettől rendelt emberi összetartozás szép hitvallását:

„Neked kaszálnom kellene a rózsát,
mert te vagy itt a tisztesség, a jóság:
neked kaszálnom kellene a rózsát!

Álmomban olykor hetvenhét harang szól,
És megkondul az ég is messzehangzón:
Jaj, meg ne halj! Riadok föl. S te alszol.

Szívemből már kihalt a vágy, szorongok.
Hozz Erzsikém, bánat ellen piros bort,
És játssz velem, bolondozz és bolondozz!

Ha meghalunk, büszkén halunk meg. Halkan,
Ahogy elhal a gordonkán a dallam.
Elmúlásunk ünnep lesz. Halhatatlan.
(Erzsikém!)

Végül, szinte pontosan egy évvel ezelőtt, küzdelmét feladva, a fénybe távozott a költő. Temetésére 2010. szeptember 7-én, Rédicsen került sor, szeretett fia mellett nyugszik. A kötet tartalmazza Vasy Géza gyászbeszédét és pályatársai, a Kilencek emlékező írásait is. Azóta Utassy József nevét viseli a rédicsi általános iskola könyvtára, a bükkszenterzsébeti művelődési ház, a tarnaleleszi általános iskola és a verseit oly sokszor tolmácsoló lenti szavalókör. Különböző lapok összeállításai mellett, idén tavasszal, születése 70. évfordulóján, Zalaegerszegen emlékkonferenciát rendeztek tiszteletére, melynek előadásait a Pannon Tükör folyamatosan közli. Egyelőre a méltó recepció formálása, a kultusz kialakításának útján a „Dalba fog az ember...” az utolsó állomás, melyet reményeink szerint számos új követ még, őrizve mind tovább a nagyszerű ember, kiváló barát emlékét, tisztelegve életműve előtt. Hirdetve az Akkor soraival:

„Ejtőzöm akkor én a föld alá
szétszigorodott arccal, holtan.
De mintha ég és föld is mondaná:
Mindig leszek, mert mindig voltam.”

(Pannon Tükör Könyvek, Zalaegerszeg, 2011.)